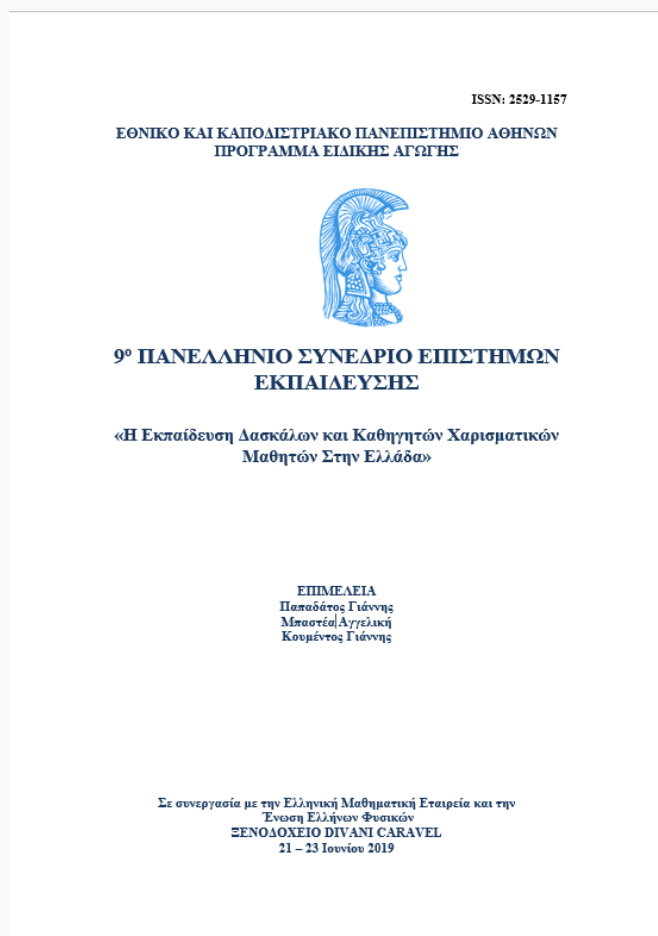

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 9 (2019)

9ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Σύγκλιση λογοτεχνίας και ειδικής αγωγής. Η αναπαράσταση του παιδιού με ιδιαίτερες ανάγκες στο πεζογραφικό έργο της Κατίνας Παπά: Το διήγημα "Παπού!"

Γεωργία Βλαχονικολέα

doi: [10.12681/edusc.3111](https://doi.org/10.12681/edusc.3111)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βλαχονικολέα Γ. (2020). Σύγκλιση λογοτεχνίας και ειδικής αγωγής. Η αναπαράσταση του παιδιού με ιδιαίτερες ανάγκες στο πεζογραφικό έργο της Κατίνας Παπά: Το διήγημα "Παπού!". *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 9, 128–138. <https://doi.org/10.12681/edusc.3111>

Σύγκλιση λογοτεχνίας και ειδικής αγωγής. Η αναπαράσταση του παιδιού με ιδιαίτερες ανάγκες στο πεζογραφικό έργο της Κατίνας Παπά: Το διήγημα "Παπού!"

Γεωργία Βλαχονικολέα

Ειδική Παιδαγωγός

georgia.p.b12@gmail.com

Περίληψη

"[Στο μεσοπόλεμο] η πεζογραφία ανέδειξε ή εν πάση περιπτώσει υπήρξε μια εκδήλωση των κοινωνικών διεργασιών της εποχής" (Μπασκόζος, 1992: 14). Είναι άξιο παρατήρησης πως "την κοινωνικά προηγμένη πεζογραφία της γενιάς του '30 εκπροσώπησαν κυρίως γυναίκες" (Μερακλής, 1986: 289): ανάμεσά τους η Κατίνα Παπά "από τις πλέον ολιγογράφους πεζογράφους της γενιάς του '30" (Μέλμπεργκ, 1993: 10), μάχιμη β΄/-θμια εκπαιδευτικός (φιλόλογος) (Δαφνής, 1972), εξειδικευμένη στη Θεραπευτική Παιδαγωγική (Χάρης, 1959), με συγγραφικά γνωρίσματα τη φροντίδα και την αγάπη προς τα παιδιά και τους βασανισμένους από την κοινωνία ανθρώπους (Αργυρίου, 1948). Η παρούσα εργασία μελετά τον τρόπο αναπαράστασης του παιδιού με ιδιαίτερες ανάγκες σε ένα ομόθεμο διήγημα εκείνης. Μεθοδολογικά αξιοποιούνται η Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου και η μεθοδολογία της θεωρίας της Παιδικής Λογοτεχνίας. "Προδρομική και πρωτοποριακή για την εποχή της" (Δαφνής, 1972: ιε'), μετουσιώνει τις αρχές της Θεραπευτικής Παιδαγωγικής για το παιδί με ιδιαίτερες ανάγκες (αυτόνομη προσωπικότητα με δικό του ψυχισμό) σε ένα αισθητικά δικαιωμένο δημοτικιστικό κείμενο, γεμάτο ειλικρίνεια.

Λέξεις-κλειδιά: παιδί με ιδιαίτερες ανάγκες; Κατίνα Παπά

Abstract

"During the Interwar period, prose featured prominently, or in any case constituted an expression of, the era's social processes" (Baskozos, 1992: 14). It's worth noting that "the socially progressive prose of The Generation of the '30s was primarily represented by women" (Meraklis, 1986: 289): among them, Katina Papa "one of the least prolific writers of the Generation of the '30s" (Melberg, 1993: 10), she was a secondary education teacher (philologist) (Daphnis, 1972), having specialized in Therapeutic Pedagogy (Haris, 1959), whose prose was characterized by the care and love towards children and the socially disadvantaged (Argiriou, 1948). The present paper studies the representation of the special needs child in one of her short stories dealing with the subject. The methodological tools deployed in this paper are those of Qualitative Content Analysis as well as those of Children's Literature theory. "Pioneering and innovative for her era" (Daphnis, 1972: xv), she transmutes the principles of Therapeutic Pedagogy regarding children with special needs (an

autonomous personality with its own psyche) into an aesthetically justified demotic text, full of sincerity.

Keywords: child with special needs; Katina Papa

Εισαγωγή

"Το λογοτεχνικό προϊόν, ως επικοινωνιακό γεγονός, ως παράγωγο δηλαδή των συνθηκών που το πλαισιώνουν και του επιβάλλουν τους κώδικες της αληθοφάνειάς του, εντάσσεται στιγμιαία και διαρκώς μέσα στον ιστορικό χωρόχρονο και στις κοινωνικές πρακτικές που τον ορίζουν" (Τζούμα, 1997: 109). Αναντίλεκτα, σε εποχές πολλαπλών "μεταβάσεων" (ιστορικών – κοινωνικών – οικονομικών – ιδεολογικών – πνευματικών), οι πεζογράφοι με ηθική και κοινωνική συνείδηση δεν περιορίζονται στο ρόλο του "χρονικογράφου" (Φραγκόπουλος, 1986: 210) ή, διεξοδικότερα, του "κοινωνικού ανθρωπολόγου" (Μακρή, 2004: 408)· εμφορούμενοι από την κοινωνική αποστολή της τέχνης, λειτουργούν ευρύτερα εγκλητικά και αφυπνιστικά, μεταστοιχειώνοντας αισθητικά κοινωνικές "στρεβλώσεις", με σκοπό την πρόκληση προβληματισμών και τη διαμόρφωση ιδεολογικών απόψεων και στάσεων ζωής. Έχει υποστηριχθεί πως στο μεταίχμιακό διάστημα του Μεσοπολέμου (1914 – 1939) (Καρβέλης, Κοτζιάς, Μηλιώνης, Στεργιόπουλος & Τσακνιάς, 1993), "η πεζογραφία ανέδειξε ή εν πάση περιπτώσει υπήρξε μια εκδήλωση των κοινωνικών διεργασιών της εποχής" (Μπασκόζος, 1992: 14). Μάλιστα, "την κοινωνικά προηγμένη πεζογραφία της γενιάς του '30 εκπροσώπησαν κυρίως γυναίκες" (Μερακλής, 1986: 289), προσδιοριζόμενες ως "γράφουσες" (Μελάς: 1944: 1), αφού η συγγραφική τους ιδιότητα θεωρούνταν ασυμβίβαστη με τη γυναικεία τους φύση: ανάμεσά τους καταχωρίζεται και η Κατίνα Παπά (Γιαννιτσάτες Βορείου Ηπείρου: 1903 – Αθήνα: 1959) (Χάρης, 1959). Συντασσόμενη με τις θεματολογικές προτιμήσεις των ομοτέχνων της, αντλεί από αναμνήσεις και βιώματα της παιδικής της ηλικίας, με μια διάθεση αυτοβιογραφική (αλλού πρόδηλα, αλλού υπαινικτικά) (Μέλμπεργκ, 1993)· διακρινόμενη - πρώτιστα - από "προσωπική αίσθηση της ζωής" (Χάρης, 1948: 1), "ελευθερία στη σκέψη [της] και στις αντιλήψεις [της]" (Δαφνής, 1960: 172) και "συνείδηση ευθύνης πέρα για πέρα αξιοπαρατήρητη" (Παναγιωτόπουλος, 1980: 26), πρόβαλε, μέσω της αισθητικής ανάπλασης, μια "θέση" καταγγελίας - ανατροπής απέναντι σε χρονίζουσες εγχώριες κοινωνικές "δυσμορφίες". Κιόλας, μετά τη δημοσίευση του πρώτου διηγήματός της ("Ο Βόθνας": 1922), "εφαλτήριο" για την ευρύτερη αποδοχή της από πνευματικούς εκπροσώπους της εποχής της (Δημήτριος Καμπούρογλους, Αντώνης Τραυλαντώνης) (Δαφνής, 1972: ιη'), επιδόθηκε συγγραφικά, κυρίως, στη φροντίδα και στην αγάπη προς τα παιδιά και τους βασανισμένους από την κοινωνία ανθρώπους (Αργυρίου, 1948).

Συνάμα, μάχιμη φιλόλογος στη β΄-μια εκπαίδευση από το 1919 (Αρσάκειο Κερκύρας, Ανώτερο Παρθεναγωγείο Καβάλας, ΣΤ΄ Γυμνάσιο Θηλέων Αθηνών) (Δαφνής, 1972), μετεκπαιδευόμενη στη νεοϊδρυθείσα Παιδαγωγική Ακαδημία Αθηνών ανωτέρας μορφώσεως για τους β΄-θμιους εκπαιδευτικούς (1924 – 1925) (Ιακωβίδη, 1972) θα μνηθεί στις τρέχουσες ευρωπαϊκές – διεθνείς εξελίξεις, αναφορικά με το επιστημονικό αντικείμενο της "παιδικής ηλικίας": συγκεκριμένα, στο ριζοσπαστικό κίνημα της Νέας Αγωγής των αρχών του 20^{ου} αιώνα και στην εμβληματική παιδαγωγική αρχή του "vom Kinde aus" ("από το παιδί"), εκφρασμένη από την παιδαγωγό Ellen Key (Γρόλλιος, 2011)· διαδοχικά, στην προηγούμενη επιστημονική αυτονόμηση της Ψυχολογίας του παιδιού από τον William Thierry

Preyer τη δεκαετία του 1880 (Φούκας, 2014: 45), όπου "η έννοια της ανθρώπινης ψυχής δίνει τη θέση της στην έννοια της ψυχής του παιδιού. [...] Το παιδί, ..., αντιμετωπίζεται ως <όλον>, δηλαδή ως σύνολο πνεύματος και σώματος, που οφείλει να διαπαιδαγωγείται <ολιστικά>" (Φούκας, 2014: 51 - 52)· τέλος, στη συγκρότηση του επιστημολογικού πλαισίου της "Θεραπευτικής Παιδαγωγικής" (μετέπειτα "Ειδικής Παιδαγωγικής"), με υποκείμενα έρευνας και μελέτης άτομα παιδικής και εφηβικής ηλικίας "αποκλίνοντα" από το κανονικό ή με "ιδιαίτερες προσωπικές ανάγκες" (Κρουσταλάκης, χ.χ.: 12), λόγω σωματικής, νοητικής, ψυχικής διαταραχής ή κοινωνικής δυσπροσαρμοστίας (Κρουσταλάκης, χ.χ.).

"[Διαμορφώνοντας, πλέον], μια πλατύτερη όραση της ζωής" (Δαφνής, 1972: ιγ'), η προαναφερθείσα εμπνευσμένη εκπαιδευτικός από το 1930 και εξής θα αφιερωθεί ολοκληρωτικά στη μελέτη – αντιμετώπιση του παιδιού με ιδιαίτερες ανάγκες: ως κρατική υπότροφος ειδικεύεται στην Ψυχολογία και στη Θεραπευτική Παιδαγωγική στα Πανεπιστήμια της Βιέννης, του Μονάχου και του Βερολίνου (1930 – 1933) με καθηγητές τους Alfred Adler (ιδρυτή της Ατομικής Ψυχολογίας), Leonhard Seif (θεμελιωτή της Θεραπευτικής Παιδαγωγικής), Wolfrang Köhler (ιδρυτή της Μορφοψυχολογίας), Künkel και Göhring (Χάρης, 1959). Για σύντομο διάστημα επισκέπτεται την Ιταλία (1933), επιμορφούμενη στη λειτουργία και στα προγράμματα των ειδικών σχολείων (Χάρης, 1959). Καινοτομώντας στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, ιδρύει στο εργασιακό της περιβάλλον (ΣΤ΄ Γυμνάσιο Θηλέων Αθηνών) τον πρώτο "Παιδαγωγικό Συμβουλευτικό Σταθμό" (1933) (Χάρης, 1959)· λειτουργώντας τον μέχρι την αφυπηρέτησή της (1954), "εβοήθησε πλήθος παιδιά να διορθώσουν τον κακό χαρακτήρα τους, να αποβάλουν ελαττώματα ψυχικά και πνευματικά, να μορφώσουν αίσθημα ευθύνης" (Χάρης, 1959: 1521). Λόγω της έναρξης του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, διακόπτει τη συμπληρωματική εξειδίκευσή της ξανά στη Γερμανία ως κρατική υπότροφος (1938 – 1939) (Χάρης, 1959), επιστρέφοντας στο γνώριμο εργασιακό της χώρο.

"[Α]πό τις πλέον ολιγογράφους πεζογράφους της γενιάς του '30" (Μέλμπεργκ, 1993: 10, η Παπά εκφράστηκε - σχεδόν αποκλειστικά - μέσα από την αφηγηματική μορφή του διηγήματος, "που καταξιώνει την πειθαρχία της φόρμας και την αριστοτεχνική επεξεργασία της πλοκής" (Καλογήρου, 1995: 40): "[μια] χαμηλόφωνη τέχνη ... ιδιαίτερα απαιτητική. Ο ψίθυρος θέλει εξελιγμένη τεχνική για να γίνει ακουστός. Εκεί που η κανονική φωνή είτε η κραυγή φτάνει εύκολα στα αυτιά, η χαμηλή φωνή χρειάζεται μια ξεχωριστή ευκρίνεια" (Καστρινάκη, 2009: 100). Η προς τα έσω στροφή της προαναφερθείσας δημιουργού μπορεί να εκληφθεί "σαν ένα είδος αντίδρασης στην ηθογραφία [του παρελθόντος], δηλαδή μια φυγή από το επιφανειακό, το εξωτερικό και το μονοδιάστατο, ..., μια βυθοσκόπηση της ανθρώπινης ψυχής και ταυτόχρονα ένα παραμέρισμα του αντικειμένου από το υποκείμενο" (Μουλλάς, 1993: 84)· ευρύτερα, συνδέεται με την επίδραση της ψυχολογίας, κυρίως μεσοπολεμικής επιστημονικής τάσης διεθνώς, και το διττό αίτημά της: "[Η] ανθρώπινη <ψυχή> χρειάζεται να τοποθετηθεί στο κέντρο του ενδιαφέροντος όχι μόνο ως προνομιακό αντικείμενο, αλλά και ως δραστικό υποκείμενο ή όργανο μελέτης" (Μουλλάς, 1993: 85)· άλλωστε, σύμφωνα με την αποφθεγματική διαπίστωση ενός πεζογράφου - στοχαστή της "γενιάς του '30": "Η αληθινή τέχνη πάντα και παντού, ... στάθηκε αφαίρεση. Μετουσίωση του εξωτερικού κόσμου από τον εσωτερικό [...] [δεδομένου πως] οι δυνατότητες της ψυχής είναι άπειρες κι ο ωκεανός της σκιάς ασύγκριτα μεγαλύτερος από το νησί του φωτός" (Τερζάκης, 1934: 308).

Στις δύο συλλογές διηγημάτων ("Στη συκαμιά από κάτω": 1935 και "Αν άλλαζαν όλα": 1948), που εξέδωσε ενόσω ζούσε, ανθολογούνται και οι "παιδικές της ιστορίες [<Ο Θανασάκης>, <Η εκδρομή του Δημητρου>, <Παπού!>, <Ο Κύρκος>, <Ένα καλοκαίρι στο βουνό>] ... [στις οποίες] η ... Παπά ... προσεγγίζει τα παιδιά με πολλή κατανόηση και αίσθημα" (Αργυρίου, 1948: 267)· αν και αυτές δεν οριοθετούνται αυστηρά στο χώρο της "Λογοτεχνίας για Παιδιά" (έννοια διαρκώς εναλλασσόμενη χρονικά / πολιτισμικά) (Κανατσούλη: 1997), "διακρίν[ον]ται, κυρίως, για τον παιδευτικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα του[ς]" (Μερακλής & Θεοφάνη, 2007: 1692): με βάση το περιεχόμενό τους, την αισθητική τους και την ιδεολογία τους προσφέρονται για ανάγνωση και από παιδιά / εφήβους.

Σκοπός της έρευνας – Μεθοδολογία

Σκοπός της παρούσας μελέτης ορίζεται η ανίχνευση της "εικόνας" του παιδιού με ιδιαίτερες ανάγκες στο αφήγημα "Παπού!" της Παπά, καταχωρισμένο στη δεύτερη διηγηματική συλλογή εκείνης "Αν άλλαζαν όλα". Ως μέθοδος έρευνας χρησιμοποιείται η Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου, η οποία, συχνά, εστιάζει περισσότερο στις λανθάνουσες προθέσεις του περιεχομένου μιας επικοινωνίας ή στις προβλεπόμενες επιδράσεις του στους αποδέκτες του. Ως μονάδα καταγραφής του ερευνώμενου υλικού επιλέγουμε το θέμα (τμήμα του λόγου, που αντιστοιχεί σε μια ιδέα) (Βάμβουκας, 1993), ενότητα ανάλυσης προκρινόμενη ιδιαίτερα για την έρευνα διαθέσεων, στάσεων, αξιών, πεποιθήσεων. Επιπρόσθετα, αξιοποιείται η μεθοδολογία της θεωρίας της Παιδικής Λογοτεχνίας: εκλαμβάνοντας ως φορείς ιδεολογίας της προηγηθείσας συγγραφώς τις αφηγηματικές στρατηγικές του κειμένου, μελετάται ο τρόπος χρήσης τους (είδος αφήγησης, εστίαση αφηγηματικής οπτικής, τρόπος απεικόνισης της αναπηρίας, είδος συγκρούσεων στην πλοκή αναφορικά με το άτομο με αναπηρία, τρόπος αντιμετώπισης της αναπηρίας από την κοινωνία, επιλογή αφηγηματικού τέλους) (Κανατσούλη, χ.χ.: 2).

Ευρήματα

Στο ερευνητικό μας corpus το παιδί με ιδιαίτερες ανάγκες – λογοτεχνικός "ήρωας" "αναπαρίσταται" - κατεξοχήν - μέσα από τους δύο ακόλουθους άξονες: α) ως πρόσωπο (εξωτερικά – εσωτερικά γνωρίσματα, δραστηριότητες), β) στη σχέση εκείνου με τους άλλους (οικογένεια, κοινωνικός περίγυρος).

I. Το ανάπηρο παιδί - λογοτεχνικός "ήρωας" ως πρόσωπο

Ο κεντρικός "χαρακτήρας" του εξεταζόμενου διηγήματός μας ονομάζεται Πέτρος και διαβιώνει στα στενά όρια ενός απομονωμένου χωριού στη Βόρειο Ήπειρο. Πρόκειται για ένα δεκάχρονο αγόρι (ορφανό από πατέρα), το οποίο γεννιέται ατροφικό, ενώ μεταγεννητικά νοσεί σοβαρά· πάσχει από κώφωση, γι' αυτό προσπαθώντας να επικοινωνήσει κραυγάζει άναρθρα· μία και μοναδική φορά προφέρει δύο φορές τη λέξη "Παπού! παπού!" (Παπά. χ.χ.: 102). Οι νοητικές του λειτουργίες δείχνουν να υπολείπονται, αφού η ηλικία του δε φαίνεται να συμβαδίζει με την πνευματική του ανάπτυξη: "Εκοίταζε τους ανθρώπους, με τα μεγάλα συλλογισμένα μάτια του, πολλή ώρα, κι εκεί που νόμιζε κανείς πως έκανε αγώνα για να σχηματίσει στο αδειανό του κεφάλι μια σκέψη, άρπαζε άξαφνα ό,τι κι αν έβρισκε μπροστά του και τό 'ριχνε με ορμή στη γη για να το σπάσει. [...] Το μυαλό του δε δούλευε" (Παπά, χ.χ.: 102 - 104). Ταυτόχρονα, εκδηλώνει επιθετικότητα και μια

εμμονική συμπεριφορά με αντικείμενα: "Ο Πέτρος στεκόταν ορθός στο κούφωμα του παραθυριού και χτυπούσε με το μασιά το χτένι της μάνας του. Του είχε σπάσει όλα τα δόντια, μα όλο και το χτυπούσε" (Παπά, χ.χ.: 100). Τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του αποκαλύπτουν την ομορφιά του και όχι την αναπηρία του, ενώ διαθέτει φροντισμένη εμφάνιση: "[Είχε] μεγάλα συλλογισμένα μάτια [και] σγουρά μαλλιά ριγμένα άταχτα στο πρόσωπό του, [...] μεταξένια" (Παπά, χ.χ.: 102 - 111). Διακρίνεται για τον ιδιαίτερο δεσμό με τη μητέρα του, στο πρόσωπο της οποίας ζητά βοήθεια για την αντιμετώπιση της αναπηρίας του: "Κάρφωνε τα μάτια του στα μάτια της, και έμενε ώρες ασάλευτο.: [...] η βασανισμένη του ψυχή αγρυπνούσε κι ανέβαινε ολόκερη στα μάτια του παιδιού, για να δείξει στη μάνα του την αγωνία της και να ζητήσει βοήθεια. ... Και τα μάτια του παιδιού θόλωναν κι αντάριαζαν" (Παπά, χ.χ.: 104 - 105). Η σταθερά επαναλαμβανόμενη λέξη "παπού" από κείνον κατά τον αφηγηματικό (μυθικό) χρόνο και η ομώνυμη τιτλοδοσία του διηγήματος υποδηλώνουν τη σχέση ζωής εγγονού - παππού (ανάπηρου - μη ανάπηρου). Εισπράττει έντονα το αίσθημα της μοναξιάς, λόγω της κοινωνικής απόρριψής του· γι' αυτό, άλλωστε, "με τους ξένους, αγρίευε και γινόταν θηρίο ανήμερο" (Παπά, χ.χ.: 110), ενώ οι καθημερινές του δραστηριότητες περιορίζονται σε βίαια ξεσπάσματα και άσκοπες περιπλανήσεις στη φύση: "[Φ]ώναζε, έσπαζε, χτυπούσε, και ... όλη την ημέρα γύριζε κι έτρεχε άγριο και ανήσυχο" (Παπά, χ.χ.: 104). Τα εμφανέστερα ιατρικά συμπτώματα του Πέτρου είναι νευρολογικοί κλονισμοί στο Ψυχιατρείο Κερκύρας, βιώνοντας την ιδρυματοποίηση, και μια νευρολογική κρίση μέχρι θανάτου (σπασμοί, ολονύκτιος υψηλός πυρετός), μετά την απρόσμενη απομάκρυνσή του από κει. Η κρίση αυτή σηματοδοτεί τη λύση – λύτρωση εκείνου από την αναπηρία του: κατά τη διάρκεια της φωνάζει τρεις φορές τη λέξη "μάνα!" (Παπά, χ.χ.: 125), γεγονός που ενεργοποιεί σταδιακά όχι μόνο τη γλωσσική ικανότητα εκείνου, αλλά και τη σύνολη συμπεριφορά του (π.χ. επαναλαμβάνει το σημείο του σταυρού, μιμούμενος τον παπού του).

II. Το ανάπηρο παιδί - λογοτεχνικός "ήρωας" και οι άλλοι (οικογένεια – κοινωνικός περίγυρος)

Ο Πέτρος θα μπορούσε να προσδιοριστεί ως "αντιπρότυπο", αφού στερείται τις τυπικές ιδιότητες του παιδιού – λογοτεχνικού "ήρωα": εκδηλώνει ιδιότυπη κοινωνική συμπεριφορά (απομονωμένος – επιθετικός)· όμως, στο αφηγηματικό τέλος διαφαίνεται η σταδιακή δραστηριοποίησή του, οπότε αναδεικνύεται σε "πρότυπο". Αρχικά, λόγω της ατροφίας του γιού της, η μητέρα του καταφεύγει σε δεισιδαιμονικές πρακτικές, όσο και στη θρησκεία· ωστόσο, στη συνέχεια, αποδέχεται την εκδηλούμενη "ετερότητα" εκείνου μοιρολατρικά και με αίσθημα αυτοθυσίας, συνειδητοποιώντας την αξία του ως άτομο· μία μόνο φορά σκέφτεται ακυρωτικά - "λυτρωτικά" για την ύπαρξη εκείνου: "Αν πέθαινε τότε;" (Παπά, χ.χ.: 101). Νιώθει ενοχές, λόγω των ενδο / εξωοικιακών βιοποριστικών αγροτικών ασχολιών της (γνέσιμο μαλλιού, καλλιέργεια γης, άλεσμα, φροντίδα οικόσιτων ζώων): περισσότερη διαπροσωπική επαφή με το παιδί της – πιθανό – να συνέβαλε στην ίασή του. Περιβάλλει το μοναχοπαίδι της με στοργή, δίχως αυστηρότητα και κοινωνικό αποκλεισμό· ωστόσο, προς όφελός του, εντέλει, συναινεί στην απόφαση του πατέρα της για ιδρυματική φροντίδα εκείνου. Ο παππούς εκφράζει συναισθήματα έμπρακτης αγάπης προς τον κωφό εγγονό του: προκειμένου να του μάθει τον προφορικό λόγο, αν και απέλπιδα, παραμελεί βιοποριστικές αγροτικές πρακτικές (όργωμα). Παρά την οικογενειακή οικονομική δυσπραγία, πωλεί και υποθηκεύει περιουσιακά του στοιχεία, έχοντας πείσει την κόρη του για την αναγκαιότητα αδειοδοτημένης ψυχιατρικής εισαγωγής - αντιμετώπισης του εγγονού του: "Το παιδί

θα μεγαλώσει' μαζί μ' αυτό θα μεγαλώσει και το κακό του ... Τι περιμένεις από τέτοιο παιδί; [...] [Ε]ίναι σα νά 'χουμε όλη μέρα λείψανο μέσα στο σπίτι μας. Δεν υποφέρεται πια τέτοια ζωή!" (Παπά, χ.χ.: 99 - 104). Επιπρόσθετα, λειτουργεί αποτρεπτικά στο μελλοντικό κοινωνικό χλευασμό της αναπηρίας εκείνου: "Σε λίγο, θα το πάρουνε με τα λιθάρια στο χωριό' ... Θα το δούνε σακάτικο και θα το γελάσουνε' το κουσούρι δε σου το συχωράει ο άλλος" (Παπά, χ.χ.: 105-106). Ο ρόλος του κρίνεται καθοριστικός για την τελική έκβαση της "διαφορετικότητας" του εγγονού του. Ένα και μόνο επισκεπτήριο στο κρατικό θεραπευτήριο και στις απάνθρωπες συνθήκες ασυλοποίησης (ιδρυματική συμπεριφορά του προσωπικού προς τους τροφίμους, συστέγαση ψυχωσικών γυναικών με ανάπηρα παιδιά, πρόκληση επεισοδίων μεταξύ νοσηλευόμενων γυναικών, άθλιες συνθήκες διαβίωσης, ομοιόμορφη ενδυμασία, υποχρεωτικό κούρεμα, φυλάκιση επιθετικών παιδιών - τροφίμων σε υπόγεια) αρκεί για τη μεταστροφή / συνειδητοποίηση της αξίας του εγγονού του παρά τη "διαφορετικότητά" του· πλέον, η άμεση αποασυλοποίηση και επιστροφή στην οικογένειά του καθίσταται μονόδρομος.

Ο κοινωνικός περίγυρος (συγγενείς, γείτονες, συγχωριανοί), στο σύνολό του, περιθωριοποιεί ή και υποβιβάζει τον Πέτρο στο ζωώδες επίπεδο, αφαιρώντας του την ανθρώπινη ταυτότητα: "- Τι να γένει! είπαν οι συγγένισσες, ... Θα το κάμουμε καλόγερο. [...] - Όταν μιλήσουνε τα κουτάβια, θα μιλήσει κι αυτό! έλεγαν αναμεταξύ τους οι χωριανοί" (Παπά, χ.χ.: 101 - 103). Αναφέρονται σε κείνον με το προσηγορικό της αναπηρίας του, μάλιστα σε ουδέτερο γένος: "ζουρλό ... σακάτικο" (Παπά, χ.χ.: 100 - 105). Η απαξίωση της ανάπηρης ανθρώπινης υπόστασης αποδίδεται από τον παππού στην έλλειψη παιδείας των αρτιμελών για τη "διαφορετικότητα": "- ... Τι καρδιά καρτεράς νά 'χει ο απελέκτητος; ...' το κουσούρι δε σου το συχωράει ο άλλος' ... για τούτο σπουδάζουνε οι άνθρωποι, για να πελεκήσουνε το μυαλό τους και να μαλάξουνε την ψυχή. Ποιος θα μας πελεκήσει εμάς εδώ πάνω; Ούτε δάσκαλο έχουμε, ούτε παπά" (Παπά, χ.χ.: 105 - 106).

Συμπεράσματα

Με "μια προδρομική και πρωτοποριακή για την εποχή τ[ης] τάση για μια γραφή που είναι κοντά στο ρεπορτάζ, την έρευνα" (Μερακλής, 1986: 288), το "ντοκουμέντο" (Δαφνής, 1972: ιε'' Μερακλής, 1986: 288), τη "μαρτυρία" (Ιακωβίδη, 1972: 35) η συγγραφέας αντικρίζει με "αισιόδοξη πίστη [τ]η ζωή και [τ]ις μεγάλες της αλήθειες, κι όταν ακόμη λυγίζουν κάτω απ' τη σκληρή πραγματικότητα οι άνθρωποι" (Προυσής, 1948: 383): την κοινωνική ανισότητα και αδικία στο "πρόσωπο" του παιδιού - μειονεκτικού "Άλλου" (Πρεβεζάνου, 2007)· ένα θέμα "ταμπού" για την Παιδική Λογοτεχνία μέχρι τη δεκαετία του 1980 (Καρακίτσιος, 2001· Κατσίκη - Γκίβαλου, 2011· Παπαρούση, 2013) και ακόμα παραπέρα, αφού τα επόμενα χρόνια δε φαίνεται να επιτυγχάνεται η ολική αποδόμηση των αρνητικών λογοτεχνικών στερεοτύπων για την αναπηρία (Kotopoulos, Alevriadou, Vamvakidou, & Michailidis (2012).

Με "μια ρώμη στη σύλληψη και στην εκτέλεσι, που θυμίζει το γράψιμο του Κώστα Θεοτόκη" (Μελάς, 1944: 1), ένα γράψιμο "αβρό, σεμνό, γεμάτο αίσθηση του περιττού", σύμφωνα με τον Ι.Μ. Παναγιωτόπουλο (Δαφνής, 1972: ιε') και στην καθομιλουμένη, αρτιώνει με αληθοφάνεια (αν όχι στην πλήρη ανάπτυξή του) το λογοτεχνικό "τύπο" του παιδιού με ιδιαίτερες ανάγκες, εφαρμόζοντας τις ακόλουθες ευρηματικές αφηγηματικές τεχνικές: τον σύντομο αφηγηματικό λόγο, ο οποίος, μέσα

από τη λιτή και ελλειπτική μορφή του, ανιχνεύει το εσωτερικό βάθος των δρώντων λογοτεχνικών "χαρακτήρων", ενώ η αναπαράσταση της ατομικής περίπτωσης του κεντρικού "χαρακτήρα" με τη μορφή "ενσταντανέ" προσδίδει στη γραφή δραματικότητα: την αποστασιοποιημένη τριτοπρόσωπη αφήγηση του ετεροδιηγητικού αφηγητή με διάλογο, η οποία θεάται τον κεντρικό "χαρακτήρα", τόσο εξωτερικά (μέσα από τα σημαντικά γεγονότα της ζωής του, τις πράξεις του, τον τόπο δράσης του, τα πρόσωπα συναναστροφής του), όσο και εσωτερικά (μέσα από τα συναισθήματά του, τα στοιχεία του χαρακτήρα του, τη συμπεριφορά του): την έναρξη εκτύλιξης του λογοτεχνικού "μύθου" από το καθοριστικό περιστατικό της πλοκής (in media res) (τη διαμάχη δύο αρτιμελών "χαρακτήρων": παππού – κόρης, αναφορικά με την ιατρική παρακολούθηση / ασυλοποίηση του παιδιού - "πρωταγωνιστή"), δημιουργώντας αφηγηματικό αναγνωστικό κενό, λόγω άγνοιας των προηγηθέντων χρονικά γεγονότων: την αναδρομική αφήγηση (flash back), μέσα από την οποία ξετυλίγεται το κουβάρι της σύγκρουσης στην πλοκή, οπότε και αποκαθίσταται η ομαλή ροή και εξέλιξη του μύθου: τη ρεαλιστική απόδοση της αναπηρίας, τόσο στην εσωτερική - ατομική (όνομα / αντιδράσεις / χαρακτηριστικά / συναισθηματικές μεταπτώσεις του παιδιού - "ήρωα" με αναπηρία), όσο και στην εξωτερική – κοινωνική διάστασή της (αντιδράσεις οικογενειακού – κοινωνικού περιβάλλοντος): την αποδόμηση αρνητικών στερεότυπων για την αναπηρία (στερεοτυπικό λεξιλόγιο, εκφράσεις, στάσεις), με τρόπο καθαρά βιωματικό και παιδαγωγικό (προβολή των όποιων θετικών στοιχείων του παιδιού – "ήρωα" με αναπηρία): την υπονόμηση του ιατρικού (ατομικού) μοντέλου προσέγγισης της αναπηρίας μέσα από το κοινωνικό μοντέλο: την έκβασης της πλοκής σε ένα απροσδόκητα αισιόδοξο τέλος.

"[Στον <Παπού!>] ... η Κατίνα Παπά δείχνει μιαν αριστοτεχνική γνώση της τεχνικής του διηγήματος" (Χάρης, 1959: 1521), σύμφωνα με γερμανόφωνη κριτική του 1959: της τεχνικής του διηγήματος για παιδιά / εφήβους και της εξοικειώσής τους με ένα καίριο κοινωνικό πρόβλημα, θα προσθέταμε. Αποσκοπώντας στη διεύρυνση του πνευματικού και αισθητικού ορίζοντα (απόκτηση γνώσης / πρόκληση συγκίνησης) των νεαρών αναγνωστών, αναπαριστά το παιδί με ιδιαίτερες ανάγκες μέσα από την πραγματική του διάσταση (ως αυτόνομη προσωπικότητα με δικό του ψυχικό / συναισθηματικό κόσμο) vs "οπτική" των άλλων. Πώς αλλιώς, από μία βαθιά γνώστρια της παιδικής ιδιοσυγκρασίας και του τρόπου προσέγγισής της όχι μόνο, λόγω επιστημονικής εξειδίκευσής της και επαγγελματικής ενασχόλησής της; Αλληλογραφώντας ως "διαπλασπούλα" ("Βάρκα του Κανάρη") με τον "Φαίδωνα" της "Διαπλάσεως των Παίδων" για όλες τις παιδικές της ανησυχίες, λάμβανε απαντήσεις ανάλογες με το ύφος και τη διατύπωση, που αρμόζουν στην παιδική ηλικία, ώστε να προκαλείται αισθητική συγκίνηση (Παπά, 1972).

"Αν άλλαζαν όλα" τιτλοφορείται η διηγηματική συλλογή καταχώρισης του "Παπού!", απηχώντας την προσδοκία εκείνης "να δει τον κόσμο γύρω της να αλλάζει και να αποκτά ένα ανθρώπινο πρόσωπο [...] θεμελιωμένο επάνω στις αρχές της αγάπης, της κατανόησης, της φροντίδας για τον συνάνθρωπο" (Μέλμπεργκ, 1993: 16). Νεοδιόριστη, ήδη, στράφηκε στον ανθρωπισμό, αντιδρώντας στην επαγγελματική της απαξίωση από τον Καμπούρογλου: "Εκείνο το οποίο πρέπει να έχεις στο νου σου πρωτίστως είναι πώς θα μπορέσεις να παύσεις να διδάσκεις! ... Παρά να προσπαθεί ο άνθρωπος να σηκώσει όσους βρίσκονται χάμω, καλύτερα είναι να προσπαθήσει να σκαρφαλώσει αυτός ψηλά. ... Δεν τον άκουσα, ... Και όχι μόνο δεν άφησα το επάγγελμά μου παρά το ενίσχυσα ... με τη θεραπευτική παιδαγωγική. Γιατί πίστευα ...: πως απεναντίας αντί ν' αγωνίζομαι να σκαρφαλώσω εγώ ψηλά,

καλύτερα να προσπαθήσω, αν το μπορώ, και όσο το μπορώ να σηκώσω αυτούς που βρίσκονται χάμω" (Δαφνής, 1960: 171 – 172).

"Τι ζωντάνια, τι ευαισθησία και χάρη, τι ταύτιση σκοπού και πραγματοποίησης!" διαπίστωνε ο Καζαντζάκης το 1949 και για τον "Παπού!" (Χάρης, 1959: 1521). Υπερβαίνοντας την εποχή της, η Κατίνα Παπά μετουσιώνει τις αρχές της Θεραπευτικής Παιδαγωγικής για το παιδί με ιδιαίτερες ανάγκες σε ένα αισθητικά δικαιωμένο κείμενο· πρόθεσή της να ευαισθητοποιήσει με ειλικρίνεια τους νεαρούς αναγνώστες σε θέματα κοινωνικού αποκλεισμού και διακρίσεων. Από την άποψη αυτή, "[το συγκεκριμένο διήγημα] είναι καρπός αρμονικής συνεργασίας λογοτέχνη και παιδαγωγού. Με την προϋπόθεση ότι σ' αυτή τη συνεργασία τον πρώτο λόγο έχει [η] λογοτέχνης" (Χάρης, 1973: 194).

Βιβλιογραφία:

Αργυρίου, Α. (1948). Κατίνας Γ. Παπά: "Αν άλλαζαν όλα". Διηγήματα. Αθήνα 1948. *Ελεύθερα Γράμματα*, 9, 267.

Βάμβουκας, Μ. Γ. (1993). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία* (3^η έκδ.). Αθήνα: Γρηγόρης.

Γρόλλιος, Γ. (2011). *Προοδευτική εκπαίδευση και Αναλυτικό Πρόγραμμα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Δαφνής, Κ. (1960). Κερκυραϊκά Σημειώματα. Κατίνα Παπά 1900-1959. *Κερκυραϊκά Χρονικά*, VIII, 171-176.

Δαφνής, Κ. (1972). Προλεγόμενα. *Κερκυραϊκά Χρονικά*, XVIII, ε'-ιθ'.

Ιακωβίδη, Λ. (1972). *Κατίνα Παπά. Από τη ζωή της και το έργο της*. Αθήνα: χ.ε.

Καλογήρου, Τ. (1995). Ζητήματα θεωρίας, ανάγνωσης και διδασκαλίας του Διηγήματος. *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, 10, 38-45.

Κανατσούλη, Μ. (1997). *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Κανατσούλη, Μ. [χ.χ.]. *Διαφορετικότητα και αναπηρία σε παιδικά λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά προσχολικής ηλικίας*. Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019 από <http://www.eclass.uoa.gr/modules/document/index.php?course=E230&download=/...doc>

Καρακίτσιος, Α. (2001). Λογοτεχνία και πραγματικότητα. Η περίπτωση της ειδικής αγωγής. Σε Μ. Τζουριάδου (Επιμ.). *Πρώιμη παρέμβαση. Σύγχρονη τάσεις και προοπτικές* (σ. 327-364). Θεσσαλονίκη: Προμηθεύς.

Καρβέλης, Τ., Κοτζιάς, Α., Μηλιώνης, Χ., Στεργιόπουλος, Κ. & Τσακνιάς, Σ. (1993). Πρόλογος. Σε *Η Μεσοπολεμική Πεζογραφία. Από τον Πρώτο έως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1919). Τόμος Α'* (σ. 13-15). Αθήνα: Σοκόλης.

Καστρινάκη, Α. (2009). Παίζοντας με σουρντίνα στο Μεσοπόλεμο. Ο Χάμσουν και οι αντιφωνητές του: Βουσβούνης, Στρατής Δούκας, Σκαρίμπας. Σε Ο. Καϊάφα (Επιμ.). *Επιστημονικό Συμπόσιο "Χαμηλές φωνές" στη Λογοτεχνία (1 & 2 Δεκεμβρίου 2006)* (σ. 99-115). Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής Σχολή Μωραΐτη).

Κατσίκη – Γκίβαλου, Α. (2011). *Το θαυμαστό ταξίδι. Μελέτες για την Παιδική Λογοτεχνία* (16^η έκδ.). Αθήνα: Πατάκης.

Kotopoulos, T., Alevriadou, A., Vamvakidou, I. & Michailidis, E. (2012). Characters with special needs in the contemporary children's books: The role of education in community building versus social stereotypes. In P. Cunningham & N. Fretwell

(Eds.). *Creating Communities: Local, National and Global* (p. 218–227). London: CiCe.

Κρουσταλάκης, Γ. Σ. (χ.χ.). *Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Μακρής, Σ. (2004). Λογοτεχνία και Κοινωνία. Η μυθοπλαστική απεικόνιση της κοινωνίας από την ελληνική ηθογραφία στην αστική παρωδία. Σε Α. Κατσίκη – Γκίβαλου (Επιμ.). *Η Λογοτεχνία σήμερα. Όψεις, αναθεωρήσεις, προοπτικές* (σ. 408-418). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μελάς, Σ. (1944, Ιούλιος 18). Γράφουσες. *Καθημερινή*, σ. 1.

Μέλπεργκ, Μ. (1993). Κατίνα Παπά. Σε *Η Μεσοπολεμική Πεζογραφία. Από τον Πρώτο έως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1939). Τόμος Ζ΄* (σ. 8-45). Αθήνα: Σοκόλης.

Μερακλής, Γ. Μ. (1986). Σπουδαίοι συγγραφείς της γενιάς του '30. *Παρνασσός*, 28 (2), 284-292.

Μερακλής, Μ. Γ. & Θεοφάνη, Γ. (2007). Παπά, Κατίνα Γ. Σε *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι* (σ. 1691-1692). Αθήνα: Πατάκης.

Μουλλάς, Π. (1993). Εισαγωγή. Σε *Η Μεσοπολεμική Πεζογραφία. Από τον Πρώτο έως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1939). Τόμος Α΄* (σ. 17-170). Αθήνα: Σοκόλης.

Μπασκόζος, Γ. (1992). Ο μεσοπόλεμος και η πεζογραφία. Εισαγωγικές παρατηρήσεις προς διερεύνηση. *Διαβάζω*, 279, 14-18.

Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1980). *Τα πρόσωπα και τα κείμενα. Β΄ Ανήσυχα χρόνια* (2^η έκδ.). Αθήνα: Οι εκδόσεις των φίλων.

Παπά, Κ. (χ.χ.). Παπού!. Σε *Αν άλλαζαν όλα* (σ. 99-126). Αθήνα: Εστία.

Παπά, Κ. (1972). Πώς γνώρισα τον Ξενόπουλο. *Κερκυραϊκά Χρονικά, XVIII*, 175-177.

Παπαρούση, Μ. (2013). Κορίτσια και αγόρια με αναπηρία στη σύγχρονη νεανική λογοτεχνία. Σε Δ. Αναγνωστοπούλου, Γ. Παπαδάτος, Γ. Παπαντωνάκης (Επιμ.). *Γυναικείες και ανδρικές αναπαραστάσεις στη λογοτεχνία για παιδιά και νέους* (σ. 83-94). Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Πρεβεζάνου, Β. (2007). *Ιδεολογικές διαστάσεις του "άλλου" στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*. Αθήνα: Κέδρος.

Προυσής, Κ. (1948). Κατίνας Γ. Παπά: Αν άλλαζαν όλα. *Διηγήματα. Οι φίλοι του βιβλίου*. Αθήνα, 1948, σ. 190. *Κυπριακά Γράμματα*, 162, 383.

Τερζάκης, Α. (1934). Η αγωνία του ρεαλισμού. *Ρυθμός*, 10, 308.

Τζούμα, Α. (1997). Ιστορία και Λογοτεχνία. *Μνήμων*, 19, 109-121.

Φούκας, Β. Α. (2014). Παιδική ηλικία και παιδαγωγική θεωρία στην Ελλάδα (18^{ος} αι.-Μεσοπόλεμος): από τη θεωρία του "μικρού ενήλικα" στη διδασκαλία της "ψυχολογίας του παιδιού". *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 57, 43-58.

Φραγκόπουλος, Θ. Δ. (1986). Ιδεολογικοί προβληματισμοί της γενιάς του Τριάντα. *Παρνασσός*, 28 (2), 198-214.

Χάρης, Π. (1948, Μαρτίου 13). Τα νέα βιβλία. *Ελευθερία*, σ. 1.

Χάρης, Π. (1959). Κατίνα Γ. Παπά. *Νέα Εστία*, 66 (777), 1520-1521.

Χάρης, Π. (1973). *Έλληνες Πεζογράφοι. Τόμος 4*. Αθήνα: Εστία.